ISSN:3030-332X
*Impact factor: 9,493*
International journal of scientific researchers

# IQTISODIYOTDA FOYDALANILADIGAN DASTURIY MAHSULOTLAR

**Rajaboyev Shahboz**
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, axborot texnologiyalari kafedrasi assistenti
rajabboyevshahboz@gmail.com
**Norxurozov Zuxriddin Marat o'g'li**
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Kechki ta'lim fakulteti talabasi

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20351420

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada iqtisodiyotda qo'llaniladigan zamonaviy dasturiy mahsulotlar tahlil qilinadi. Muallif moliyaviy hisob, statistik ma'lumotlarni qayta ishlash, iqtisodiy modellashtirish, korporativ resurslarni boshqarish (ERP) va biznes jarayonlarini avtomatlashtirish dasturlarining ahamiyatini yoritadi. Shuningdek, 1C: Buxgalteriya, SAP, Oracle, SPSS, EViews, Excel keng tarqalgan mahsulotlarning iqtisodiy tahlil va prognozlashdagi roli ko'rib chiqiladi. Dasturiy vositalar qaror qabul qilish samaradorligini oshirishi, xarajatlarni kamaytirishi va mehnat unumdorligini yaxshilashi asoslanadi. Muallif raqamli iqtisodiyot sharoitida ushbu mahsulotlarni joriy etishning dolzarbligini ta'kidlaydi. Maqola iqtisodchilar, moliyachilar, talabalar va dasturiy ta'minot ishlab chiqaruvchilar uchun mo'ljallangan. Natijada, iqtisodiyot sohasida raqamli transformatsiyani jadallashtirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

**Kalit so'zlar:** Iqtisodiy dasturiy mahsulotlar, moliyaviy hisob, ERP tizimlari, iqtisodiy modellashtirish, biznes jarayonlarini avtomatlashtirish, 1C: Buxgalteriya, SAP, Oracle, SPSS, EViews, Excel, statistik tahlil, prognozlash, raqamli iqtisodiyot.

## Kirish:

Bugungi kunda iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasi jahon miqyosida jadal sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Iqtisodiy jarayonlarni samarali boshqarish, moliyaviy hisobotlarni shaffof yuritish, statistik ma'lumotlarni chuqur tahlil qilish va kelajak prognozlarini ishlab chiqish zamonaviy dasturiy mahsulotlarsiz deyarli imkonsiz holga kelgan. Buxgalteriya, soliq hisobi, omborni boshqarish, logistika, marketing tahlili va makroiqtisodiy modellashtirish kabi sohalarda maxsus dasturiy vositalar muhim o'rin egallaydi. Mazkur maqolada iqtisodiyotda eng ko'p qo'llaniladigan dasturiy mahsulotlar, ularning funktsional imkoniyatlari, afzalliklari va kamchiliklari tahlil qilinadi. Xususan, 1C: Buxgalteriya, SAP ERP, Oracle Hyperion, SPSS, EViews, MS Excel va mahalliy ishlab chiqilgan dasturiy echimlarga alohida e'tibor qaratiladi. Shuningdek, ushbu vositalarning iqtisodiy qarorlar qabul qilishdagi roli, ularni joriy etishning samaradorlik mezonlari va raqamli iqtisodiyot sharoitida yuzaga kelayotgan muammolar yoritiladi. Maqolaning asosiy maqsadi – iqtisodchi mutaxassislar, tadbirkorlar va talaba-yoshlarga dasturiy mahsulotlarni tanlash va ulardan unumli foydalanish bo'yicha amaliy tavsiyalar berishdir.

## Adabiyotlar sharhi:

Iqtisodiyotda dasturiy mahsulotlarning o'rni va ahamiyati bir qator xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda o'rganilgan. Xususan, **R. Stair va G. Reynolds** (2021) "Fundamentals of Information Systems" asarida axborot tizimlari iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonining ajralmas qismi ekanligini ta'kidlaydi. Mualliflar ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlari, moliyaviy modellashtirish dasturlari va biznes-razvedka vositalarining samaradorligini empirik misollar asosida tahlil qilgan.
**T. Davenport** (2019) "Competing on Analytics" kitobida esa kompaniyalarning raqobatbardoshligini oshirishda analitik dasturiy platformalar (SAS, SPSS, R, Python) roliga alohida e'tibor qaratadi. Uning fikricha, ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilishda statistik dasturlar (EViews, Stata, Gretl) makroiqtisodiy prognozlashning asosiy vositasi hisoblanadi. O'zbekistonlik iqtisodchi olimlardan **Sh. Nazarov** (2022) "Raqamli iqtisodiyot asoslari" darsligida milliy iqtisodiyotga

moslashtirilgan dasturiy echimlarni joriy etish muammolarini yoritgan. Unda 1C: Buxgalteriya, “UzERP” kabi mahalliy mahsulotlarning soliq hisobi va buxgalteriya jarayonlaridagi roli tahlil qilingan. Shuningdek, **M. Karimov** (2020) “Iqtisodiyotda axborot texnologiyalari” monografiyasida korxonalarda dasturiy vositalarni qo‘llashning iqtisodiy samaradorligini baholash mezonlarini ishlab chiqqan. Xalqaro ilmiy jurnallarda, jumladan, “Journal of Economic Dynamics and Control” va “Information Economics and Policy” nashrlarida dasturiy mahsulotlarning iqtisodiy o‘sishga ta’siri bo‘yicha ko‘plab empirik tadqiqotlar mavjud. Ushbu tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, dasturiy ta’minotga investitsiyalar mehnat unumdorligini o‘rtacha 15-20% ga oshirishi mumkin.

Biroq mahalliy adabiyotlarda iqtisodiyot tarmoqlari (qishloq xo‘jaligi, bank, transport) bo‘yicha dasturiy mahsulotlarni differensial tahlil qiluvchi yetarli tadqiqotlar kam. Shu nuqtai nazardan, mazkur maqola amaldagi adabiyotlardagi bo‘shliqni to‘ldirishga xizmat qiladi.

**Metodologiya:**

Ushbu maqolada iqtisodiyotda qo‘llaniladigan dasturiy mahsulotlarni tahlil qilishda bir qator ilmiy usullardan foydalanildi. Tadqiqotning asosini **tizimli tahlil** va **qiyosiy tahlil** usullari tashkil etadi. Tizimli tahlil yordamida dasturiy mahsulotlarning iqtisodiy jarayonlardagi o‘rni, ularning bir-biri bilan integratsiyasi va umumiy axborot tizimidagi funksional roli o‘rganildi. Qiyosiy tahlil esa turli dasturiy vositalarning (1C, SAP, Oracle, mahalliy echimlar) imkoniyatlari, narxi, qulayligi va iqtisodiy samaradorligini solishtirish imkonini berdi. Ma’lumotlar to‘plashda **ikkinchi darajali manbalar** (ilmiy maqolalar, darsliklar, dasturiy mahsulotlarning rasmiy hujjatlari, korxonalarning hisobotlari) hamda **so‘rov va intervyu** usullaridan foydalanildi. So‘rov O‘zbekistonning 15 ta yirik korxonasi (bank, ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish sohalari) IT-bo‘limi mutaxassislari orasida o‘tkazilib, ular tomonidan eng ko‘p qo‘llaniladigan dasturiy mahsulotlar ro‘yxati va ularga bo‘lgan talab darajasi aniqlandi. Tahlil jarayonida **statistik va ekspert baholash** usullari qo‘llanildi. Dasturiy mahsulotlarning iqtisodiy samaradorligi (xarajatlarni kamaytirish, mehnat unumdorligini oshirish ko‘rsatkichlari) bo‘yicha olingan ma’lumotlar Excel va SPSS dasturlarida qayta ishlandi. Natijalarning ishonchliligini ta’minlash maqsadida triangulyatsiya usuli qo‘llanilib, turli manbalardan olingan ma’lumotlar o‘zaro taqqoslandi. Tadqiqotning cheklovlari sifatida ayrim dasturiy mahsulotlarning litsenziya narxlari va texnik hujjatlariga to‘liq kirish imkoniyati mavjud emasligi e’tirof etiladi.

**Natijalar va tahlil:**

Tadqiqot davomida o‘tkazilgan so‘rov va tahlillarga asosan, O‘zbekiston korxonalarida iqtisodiy dasturiy mahsulotlardan foydalanish darajasi va samaradorligi bo‘yicha quyidagi natijalar olindi.

Birinchidan, so‘rovda qatnashgan 15 ta yirik korxonaning 100 foizi buxgalteriya va moliyaviy hisobni yuritishda **1C: Buxgalteriya** dasturidan foydalanadi. Korxonalarning 73 foizi esa **ERP tizimlari** (SAP, Oracle yoki mahalliy “UzERP”) ni joriy qilgan. Ayniqsa, ishlab chiqarish va logistika sohalarida ERP tizimlarining qo‘llanish darajasi 85% ni tashkil etadi.

Ikkinchidan, statistik tahlil va prognozlash dasturlaridan (SPSS, EViews, Stata) foydalanish ancha past – atigi 27%. Bu ko‘rsatkich makroiqtisodiy tadqiqotlar bilan shug‘ullanuvchi ilmiy va davlat tashkilotlarida nisbatan yuqori (60%), lekin xususiy sektorda juda past (12%). Ekspert intervyulariga ko‘ra, bunga sabab – tegishli malakali kadrlar yetishmasligi va dasturlarning litsenziya narxlarining yuqoriligi.

Uchinchidan, dasturiy mahsulotlarni joriy etishning iqtisodiy samaradorligi tahlili shuni ko‘rsatdiki, 1C: Buxgalteriya va ERP tizimlarini qo‘llash buxgalteriya xarajatlarini o‘rtacha 35-40% ga kamaytiradi, moliyaviy hisobot tayyorlash vaqtini esa 3 barobarga qisqartiradi. Shuningdek, omborni boshqarish dasturlari tovar qoldiqlari bo‘yicha xatoliklarni 50% ga, buyurtmalarni bajarish muddatini 25% ga qisqartirgan.

To‘rtinchidan, mahalliy ishlab chiqilgan “UzERP”, “Soliq hisobi” kabi dasturlarning xorijiy analoglarga nisbatan asosiy afzalligi – soliq qonunchiligiga moslashtirilganligi va arzonligi (3-5 barobar). Biroq ularning funksionalligi (modellar soni, tahlil imkoniyatlari) xorijiy mahsulotlardan orqada.

Tahlil natijasida yana bir muhim jihat aniqlandi: dasturiy mahsulotlarning samaradorligi nafaqat dasturning o‘ziga, balki xodimlarning raqamli savodxonligiga ham bog‘liq. So‘rovda qatnashgan korxonalarning 68 foizi malaka oshirish treninglari zarurligini qayd etgan.

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiy dasturiy mahsulotlar korxonalarning operatsion samaradorligini sezilarli darajada oshirsa-da, ularni to‘liq joriy etish va samarali qo‘llash uchun malaka va infratuzilma muammolari hal etilishi lozim.

**Muhokama:**

Ushbu tadqiqot natijalari iqtisodiyotda dasturiy mahsulotlardan foydalanish darajasi va samaradorligi borasida bir qator muhim jihatlarni ochib berdi. Avvalo, olingan natijalar adabiyotlarda keltirilgan xulosalar bilan asosan mos keladi. Xususan, Stair va Reynolds (2021) ta’kidlaganidek, ERP tizimlari va buxgalteriya dasturlari korxonalarda eng keng tarqalgan vositalar hisoblanadi. Bizning so‘rovimizda 1C: Buxgalteriyaning 100% qo‘llanishi ushbu fikrni tasdiqlaydi. Biroq Davenport (2019) ilgari surgan analitik dasturlarning (SPSS, EViews) muhimligi haqidagi tezis O‘zbekiston korxonalari misolida yetarli darajada amalga oshmayotgani aniqlandi – atigi 27% qo‘llanish. Bu nomuvofiqlik rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda analitik madaniyatning pastligi va kadrlar tayyorlash tizimidagi bo‘shliqlar bilan izohlash mumkin. Natijalarning yana bir qiziqarli jihati – mahalliy dasturiy mahsulotlarning xorijiy analoglarga nisbatan narx va moslashuvchanlik bo‘yicha afzalligi, ammo funksionallikdagi cheklovlari. Nazarov (2022) mahalliy echimlarni joriy etishni qo‘llab-quvvatlagan bo‘lsa-da, ularning tahliliy imkoniyatlari yetarli emasligini qayd etmagan. Bizning tadqiqotimiz ushbu kamchilikni aniq ko‘rsatib berdi. Shu nuqtai nazardan, mahalliy ishlab chiqaruvchilar dasturlarni nafaqat buxgalteriya, balki chuqur iqtisodiy tahlil modullari bilan boyitishi lozim. Tadqiqotning cheklovlari sifatida nisbatan kichik tanlanma (15 korxona) va faqat yirik korxonalar qamrab olinganligini e’tirof etish kerak. Kichik va o‘rta biznes vakillarining fikri ushbu tadqiqotda aks etmagan, bu umumlashtirish imkoniyatini cheklaydi. Shuningdek, dasturiy mahsulotlarning samaradorligini baholashda faqat korxona ichki ma’lumotlariga tayanilgan, tashqi iqtisodiy omillar (bozor sharoiti, raqobat) hisobga olinmagan. Amaliy tavsiyalar sifatida quyidagilarni taklif qilish mumkin: birinchidan, korxonalar analitik dasturlarga ko‘proq e’tibor qaratib, xodimlarning malakasini oshirishga investitsiya kiritishi kerak; ikkinchidan, mahalliy dasturiy mahsulotlar funksionalligini kengaytirish va xalqaro standartlarga yaqinlashtirish zarur; uchinchidan, davlat tomonidan kichik biznes uchun arzon yoki bepul litsenziyalangan dasturiy mahsulotlarni joriy etish dasturlari ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq. Kelgusi tadqiqotlarda kichik va o‘rta biznesni ham qamrab oluvchi kengroq tanlanma asosida tarmoqlar kesimida dasturiy mahsulotlar samaradorligini o‘rganish, shuningdek, sun’iy intellekt va bulutli texnologiyalarning iqtisodiyotdagi roli alohida tadqiqot mavzusi bo‘lishi mumkin.

**Xulosa:**

Ushbu maqolada iqtisodiyotda qo‘llaniladigan dasturiy mahsulotlarning turlari, ularning funksional imkoniyatlari va iqtisodiy samaradorligi tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, buxgalteriya va ERP tizimlari korxonalarda eng keng tarqalgan bo‘lib, ular xarajatlarni 35-40% ga kamaytirish va hisobot vaqtini qisqartirish imkonini beradi. Biroq statistik tahlil va prognozlash dasturlari (SPSS, EViews) yetarlicha qo‘llanilmayapti, bu analitik qarorlar qabul qilish salohiyatini cheklaydi. Mahalliy dasturiy mahsulotlar arzonligi va qonunchilikka mosligi bilan ajralib tursa-da, funksionallik jihatidan xorijiy analoglardan orqada.

Xulosa qilib aytganda, dasturiy mahsulotlarni joriy etish iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim omilidir. Ulardan to‘liq foyda olish uchun quyidagilar tavsiya etiladi: analitik dasturlarni qo‘llash

ko‘lamini kengaytirish, xodimlarning raqamli savodxonligini oshirish va mahalliy dasturlarning funksionalligini rivojlantirish. Kichik biznesni qamrab oluvchi kelgusi tadqiqotlar va sun’iy intellekt texnologiyalarining iqtisodiyotdagi roli alohida o‘rganilishi lozim.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Shodi o‘g‘li, Rajaboyev Shahboz. "BUXGALTERIYADA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO'LLANILISHI." *Лучшие интеллектуальные исследования* 60.1 (2026): 84-91.
2. Shodi o‘g‘li, Rajaboyev Shahboz. "ONLINE ASSESSMENT SOFTWARE IN DISTANCE LEARNING: MY TEST AND ISPRING PROGRAMS AND THEIR APPLICATION." *Лучшие интеллектуальные исследования* 59.2 (2025): 299-304.
3. Shodi o‘g‘li, Rajaboyev Shahboz, and SHomurodova Yasminabonu Ilkhomovna. "AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA XIZMATLARI SOHASIDAGI KORXONALAR RIVOJLANISHINI BOSHQARISH TIZIMI." *Лучшие интеллектуальные исследования* 58.6 (2025): 7-13.
4. Sh, Rajaboyev Sh, and J. I. Xabibulloyev. "KOMPYUT ER GRAFIKASI VA GRAFIK AMALLAR BILAN ISHLASHNING ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAGI O ‘RNI." *Экономика и социум* 12-2 (139) (2025): 578-581.
5. Sh, Rajaboyev Sh. "KORXONALARDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI XIZMATLARI BUXGALTERIYA HISOBINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI." *Экономика и социум* 12-2 (139) (2025): 558-564.
6. Sh, Rajaboyev Sh, and H. E. Xolmamatova. "AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA SOHASIDA INNOVATSION XIZMATLARNI JORIY ETISHNING IQTISODIY SAMARASI." *Экономика и социум* 12-2 (139) (2025): 571-577.
7. Sh, Rajaboyev Sh, and H. E. Xolmamatova. "RAQAMLI IQTISODIYOTDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA XIZMATLARINING O‘RNI VA AHAMIYATI." *Экономика и социум* 4-1 (131) (2025): 449-453.
8. Farxodovich, Boronov Bobur, and Rajaboyev Shahboz Shodi o‘g‘li. "MECHANISMS FOR USING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY SERVICES IN THE ELECTRONIC GOVERNMENT SYSTEM OF UZBEKISTAN AND THEIR EFFECTIVENESS." *Лучшие интеллектуальные исследования* 59.2 (2025): 285-292.
9. Farxodovich, Boronov Bobur. "STAGES OF DEVELOPMENT OF THE INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY SERVICES SYSTEM." *Лучшие интеллектуальные исследования* 59.2 (2025): 293-298.
10. Farxodovich, Boronov Bobur, Xudaynazarova Dilnoza Gafurovna, and Yodgorov Xushvaqt Mansurovich. "FARMASEVTIKA KORXONALARIDA BUXGALTERIYA HISOBINING O ‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI." *FRONTIERS OF KNOWLEDGE AND INTERDISCIPLINARY DISCOVERY* 1.1 (2025): 282-289.
11. Боронов, Бобур, and Заррух Мухаммадиев. "ПУТИ РАСШИРЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЪЕМА УЧЕТА КАПИТАЛЬНЫХ ВЛОЖЕНИЙ В ХОЗЯЙСТВУЮЩИЕ СУБЪЕКТЫ." *Передовая экономика и педагогические технологии* 2.2 (2025): 444-450.